

İBN EBÜ ŞEYBE, Ebû Ca'fer (Abu Jعفر ابن أبى شيبه)

Ebû Ca'fer Muhammed b. Osmân b. Muhammed b. Ebî Şeybe İbrâhîm el-Absî el-Küfî (ö. 297/910)

Hadis hâfızı.

210 (825) yılından sonra doğdu. Dördüncü dedesinin Havstî diye anılması, ailenin aslen Belhli olduğunu ve muhtemelen Arap soyundan gelmediğini göstermektedir. İlk hadis derslerini babasından ve amcası Ebû Bekir İbn Ebû Şeybe'den aldı. Diğer amcası Kâsım, Ahmed b. Yûnus, Ebû Küreyb el-Hemdânî, Hennâd b. Serî, Yahyâ b. Maîn ve Ali b. Medîni gibi muhaddisler de hocaları arasında yer alır. İbn Sâid el-Hâşimî, Ebû Amr İbnü's-Sem-mâk, Ahmed b. Selmân, Ca'fer el-Huldî, Ebû Bekir eş-Şâfî, Ebû Ali es-Savvâf, Ta-berânî, İsmâîlî, İbnü'l-Bâgandî, Muham-med b. Mahled ve Hüseyin b. İsmâîl el-Mehâmilî gibi âlimler ise onun talebele-ridir.

İbn Ebû Şeybe bilgi, zekâ ve geniş ha-dis birikimiyle çağının önde gelen hadis hâfızları arasında yer almış, Kûfe muhad-disi diye anılmıştır. Sâlih Cezeze, Abdân el-Ahvâzî, İbn Adî ve Mesleme b. Kâsım gibi münekkitlerce güvenilir bir hadisçi kabul edilmesine ve İbn Hibbân'ın onun biyografisine es-Şikâ't'ında yer vermesine karşılık Abdullah b. Ahmed b. Hanbel, İbn Hirâş, Mutayyen, Ebû İshak el-Harbî, Dâvûd b. Yahyâ, Ca'fer b. Muhammed el-Firyâbî ve Muhammed b. Ahmed el-Ade-vî gibi âlimler kendisini yalancılıkla ve ha-dis uydurmakla itham etmiş; Dârekutnî, görüşmediği bir kimsenin kitabından ha-dis yazıp rivayet etmekle suçlamış; Ebû Bekir el-Berkânî de hadisçilerin onu gü-venilmeyen bir râvi kabul ettiklerini söy-lemiş; ayrıca küçüklüğünden beri yalan söylediğini, maktû isnadları mevslul hale getirdiğini ileri sürerler olmuştur. Ebû Ca'fer, bütûn bu tenkitlere rağmen ken-dilerinden sonra Kûfe'de hadisçiliğin öl-düğü kabul edilen dört kişiden biri sayıl-mıştır. Diğer taraftan bazı rivayetleri sebebiyle Mutayyen'in onu sert bir dille eleştirmesi, aynı sırada yaşamış iki kişi-nin birbirini değerlendirmesi türünden kabul edilerek ricâl âlimleri tarafından ihtiyatla karşılanmıştır. Nitekim İbn Adî de 270 (883) yılında Kûfe'de bu iki âlim arasında geçen tartışmayı dinledikten

İbn Ebû Şeybe'nin muhtelif eserlerinde geçen hadisler, İbn Ebû Şeybe'nin hadis ilmiyle ilgili görüşlerini ve metodolojisini göstermektedir. Özellikle 'Müvâcizat' adlı eserinde, hadislerin sahihlik ve güvenilirlik kriterlerini detaylı olarak ele almıştır. Bu eser, İbn Ebû Şeybe'nin hadis ilmi hakkındaki yaklaşımını ve metodolojisini en iyi şekilde yansıtmaktadır. Ayrıca, İbn Ebû Şeybe'nin hadis ilmi hakkındaki görüşlerini, 'Müvâcizat' dışında yazdığı diğer eserlerinde de ele almıştır. Bu eserler, İbn Ebû Şeybe'nin hadis ilmi hakkındaki görüşlerini ve metodolojisini en iyi şekilde yansıtmaktadır.

Hadis ilmiyle ilgili görüşlerini, 'Müvâcizat' dışında yazdığı diğer eserlerinde de ele almıştır. Bu eserler, İbn Ebû Şeybe'nin hadis ilmi hakkındaki görüşlerini ve metodolojisini en iyi şekilde yansıtmaktadır. Özellikle 'Müvâcizat' adlı eserinde, hadislerin sahihlik ve güvenilirlik kriterlerini detaylı olarak ele almıştır. Bu eser, İbn Ebû Şeybe'nin hadis ilmi hakkındaki yaklaşımını ve metodolojisini en iyi şekilde yansıtmaktadır. Ayrıca, İbn Ebû Şeybe'nin hadis ilmi hakkındaki görüşlerini, 'Müvâcizat' dışında yazdığı diğer eserlerinde de ele almıştır. Bu eserler, İbn Ebû Şeybe'nin hadis ilmi hakkındaki görüşlerini ve metodolojisini en iyi şekilde yansıtmaktadır.

Hadis ilmiyle ilgili görüşlerini, 'Müvâcizat' dışında yazdığı diğer eserlerinde de ele almıştır. Bu eserler, İbn Ebû Şeybe'nin hadis ilmi hakkındaki görüşlerini ve metodolojisini en iyi şekilde yansıtmaktadır. Özellikle 'Müvâcizat' adlı eserinde, hadislerin sahihlik ve güvenilirlik kriterlerini detaylı olarak ele almıştır. Bu eser, İbn Ebû Şeybe'nin hadis ilmi hakkındaki yaklaşımını ve metodolojisini en iyi şekilde yansıtmaktadır. Ayrıca, İbn Ebû Şeybe'nin hadis ilmi hakkındaki görüşlerini, 'Müvâcizat' dışında yazdığı diğer eserlerinde de ele almıştır. Bu eserler, İbn Ebû Şeybe'nin hadis ilmi hakkındaki görüşlerini ve metodolojisini en iyi şekilde yansıtmaktadır.

İbn Ebû Şeybe'nin el-Muşannef adlı eserinin ilk iki sayfası (Nuruosmaniye Ktp., nr. 1215)

Târîh. Câhiliye devrinden Hz. Ömer'in vefatına kadar olan dönem hakkında bilgi veren eserin bir nüshası, Berlin'de Stiftung Preussischer Kulturbesitz'in özel kütüphanesinde (nr. 9409) tesbit edilmiş ve bu nüshanın Heinrich Schützingler tarafından genişçe bir tanıtımı yapılmıştır (bk. bibl.). Heinrich Schützingler, Kitâbü't-Târîh ile el-Muşannef içindeki "Kitâbü't-Târîh" (XII, 547-580; XIII, 5-94) ve "Kitâbü'l-Megâzî" (XIV, 283-601) bölümlerini karşılaştıramadığını ifade etmekteyse de yazmanın muhtevasıyla ilgili olarak verilen bilgilerle el-Muşannef'in içindeki bölümlerin tam bir uyum sağladığı dikkate alındığında Kitâbü't-Târîh'in de müstakil bir eser olmadığı anlaşılmaktadır. S. Tetsirû İbn Ebî Şeybe. Bir rivayet tefsiri olan eserin Süleymaniye Kütüphanesi'nde bir nüshası bulunmaktadır (Yazma Bağış-lar, nr. 4028, vr. 1^a-205^a). Kitâbü'l-Evâ'il, Kitâbü'l-Fiten, Kitâ-bü'l-Cemel, Kitâbü's-Sıffîn, Kitâbü'l-Fütûh ve Fezâ'ilü'l-Kur'ân gibi adlarla İbn Ebû Şeybe'ye nisbet edilen eserler de el-Muşannef'in ilgili bölümlerinin ayrı istinsahı veya rivayeti sonucunda ortaya çıkmış olmalıdır. el-Muşannef'in "er-Red 'alâ Ebî Hanîfe" ve "Kitâbü'z-Zekât" bölümleri müstakil olarak yayımlanmıştır (Brockelmann, I, 215). Çeşitli kaynaklarda

sonra İbn Ebû Şeybe hakkındaki eleştiriler konusunda bu görüşü tercih etmiş, onun münker bir hadisine rastlamadığını, Abdân'dan edindiği bilgiye göre de kötü bir râvi olmadığını ifade etmiştir. İbn Hacer de bu görüşe katılmış, onun sağlam olmayan bir rivayetine rastlamadığını söylemiştir. Hayatının son döneminde Bağdat'a yerleşen İbn Ebû Şeybe Cemâziyevlevvel 297'de (Ocak 910) burada vefat etti. İbn Hacer ölüm tarihini 287 (900) olarak zikretmiştir.

Eserleri. 1. *Sû'âlâtü Muhammed b. 'Osmân b. Ebî Şeybe li-'Alî b. el-Medîni*. İbn Ebû Şeybe'nin hadis rivayeti yanında cerh ve ta'dîl ile de meşgul olduğunu gösteren ve onun Ali b. Medîni'ye bu konuda bizzat sorduğu veya başkaları tarafından sorulup kendisinin tesbit ettiği 260 meselenin cevabını ihtiva eden eser Muvaffak b. Abdullah b. Abdülkâdir tarafından yayımlanmıştır (Riyad 1404/1984). 2. *Kitâbü'l-'Arş ve mâ ruviye fih*. Arş konusunda Cehmîyye'ye karşı reddiye olarak yazılan ve doksan rivayeti bir araya getiren eseri Ebû Abdullah Muhammed b. Hamed el-Humûd neşretmiştir (Küveyt 1406/1986). 3. *Kitâb fihî zikru halki Âdem ve haft'etüh ve tevbetüh ve eb-vâb fî vilâdeti'n-nebî ve ğayri zâlik*. Bir nüshası Dârü'l-kütübî'z-Zâhiriyye'de kayıtlıdır (Mecmaua, nr. 19, vr. 46-57). İbn Ebû Şeybe'nin bunlardan başka hadis râvilerine dair hacimli bir kitap olduğu belirtilen *et-Târîh*'i ile *es-Sünen fi'l-fukh* (İbnü'n-Nedîm, s. 285) adlı bir eserin bulunduğu zikredilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Ebû Şeybe. *Sû'âlâtü 'Osmân b. Ebî Şeybe li-'Alî b. el-Medîni* (nşr. Muvaffak b. Abdullah), Riyad 1404/1984, neşredenin girişi, s. 13-25; a.mlf., *Kitâbü'l-'Arş ve mâ ruviye fih* (nşr. Muhammed b. Hamed el-Humûd), Küveyt 1406/1986, neşredenin girişi, s. 21-40; İbn Adî, *el-Kâmil*, VI, 2297; İbnü'n Nedîm, *el-Fihrist* (Tecdüdd), s. 285; Hâkim en-Nisâbü'rî, *Sû'âlât* (nşr. Muvaffak b. Abdullah b. Abdülkâdir), Riyad 1404/1984, s. 136; Sehmî, *Sû'âlât* (nşr. Muvaffak b. Abdullah b. Abdülkâdir), Riyad 1404/1984, s. 99; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, III, 42-47; Sem'ânî, *el-Ensâb*, II, 417; IV, 140-141; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam* (Atâ), XIII, 102; İbnü'l-Esir, *el-Lübâb*, II, 315; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XIV, 21-23; a.mlf., *Tezkiretü'l-huffâz*, II, 661-662; a.mlf., *Mizânü'l-i'tidâl*, III, 642-643; Sa'fedî, *el-Vâfi*, IV, 82; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XI, 111; İbn Nâsirüddîn, *Tavzîhu'l-müştebih* (nşr. M. Naîm el-Araksûsî), Beyrut 1414/1993, III, 385; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, V, 280-281; Sü-yûtî, *Tabakâtü'l-huffâz*, s. 291-292; Dâvûdî, *Tabakâtü'l-müfessirin*, II, 194-195; İbnü'l-İmâd, *Sezerât*, II, 226; *Keşfü'z-zunûn*, I, 276; II, 1438; *Hedyyetü'l-'arifin*, II, 23; Sezgin, *GAS* (Ar.), I, 320; Elbâni, *Mahtûlât*, s. 17-18.

EMİN AŞIKUTLU

İBN EBÛ ŞEYBE, Ebü'l-Hasan

(أبو الحسن ابن أبي شيبة)

Ebû'l-Hasen Osmân b. Muhammed
b. Ebî Şeybe İbrâhîm el-Absî el-Kûfî
(ö. 239/853)

Hadis ve tefsir âlimi.

156 (773) yılında Kûfe'de doğdu. Dede-si İbrâhîm'e nisbetle İbn Ebû Şeybe diye anıldı. Üçüncü dedesinin Havstî diye anılması, ailenin aslen Belhli olduğunu ve muhtemelen Arap soyundan gelmediğini göstermektedir. Aynı künye ile şöhret bulan kardeşleri Ebû Bekir b. Ebû Şeybe ile Kâsım'dan daha büyüktür. Hadis alanındaki çalışmalarıyla tanınan oğlu Ebû Ca'fer Muhammed de İbn Ebû Şeybe künyesiyle meşhur olmuştur. İlk tahsilini Kûfe'de yaptıktan sonra Irak ve Şam bölgesini dolaştı. Tahsilini ilerletmek için Mekke ve Rey'e gitti. 173 (789) yılında Bağdat'a yerleşti. Cerîr b. Abdülhamîd, Süfyân b. Uyyeyne, Hüseyim b. Beşîr, Abdullah b. Mübârek, Bişr b. Mufaddal, İsmâil b. Uleyye ve Şerîk b. Abdullah gibi muhaddislerden ders aldı. Oğlu Muhammed ile Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd, İbn Mâce, İbn Sa'd, Bakî b. Mahled, Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, Abdullah b. Ahmed b. Hanbel, İbn Ebû'd-Dünyâ, Ebû Hâtim er-Râzi ve Ebû Zür'a er-Râzi gibi âlimler ise onun talebelere dir.

İbn Ebû Şeybe pek çok hadis otoritesinin güvenini kazanmış, Buhârî elli beş, Müslim 135 hadisini sahihlerine almışlar, Ebû Dâvûd ve İbn Mâce de ondan işittikleri birçok hadise sünenlerinde yer vermişlerdir. İclî kendisini "sika", Yahyâ b. Maîn "sika-me'mûn" diye nitelendirmiş, Ahmed b. Hanbel ondan övgüyle söz etmiştir. Zehebî de sağlam bir hadis hâfızı olduğuna işaret etmekle birlikte bazıları tarafından tenkit edildiğini dikkate alarak İbn Ebû Şeybe'yi "sadûk" terimiyle değerlendirmiştir (*el-Muğni*, II, 425). İbn Hacer, büyük hadis hâfızlarından saydığı İbn Ebû Şeybe'yi İbn Maîn, İbn Nümeyr, İclî ve daha birçoklarının güvenilir bulunduğunu belirterek kendisinin de aynı görüşte olduğunu ifade etmiştir. Diğer taraftan İbn Ebû Şeybe'nin ferd ve garîb olarak rivayet ettiği bazı hadislerin hatalı olduğu ileri sürülmüştür. Ahmed b. Hanbel bunları münker kabul etmiş, Zehebî ise bu tür rivayetlerinin münker sayılmayacağını belirtmiştir.

İbn Ebû Şeybe, Halife Mütevekkil -Alelah tarafından Mu'tezile âlimlerinin görüşlerine cevap vermek üzere görevlendirilenler arasında yer almış, kendisine Bağ-

dat mescidinde bir minber tahsis edilmiş, buradaki derslerine büyük kalabalıkların katıldığı söylenmiştir. Onun tenkit edilen bir yönü de Kur'an'daki bazı lafızları yanlış okumasıdır (tashîf). "Fe-tallün" (el-Bakara 2/265) kelimesini "fe-zallün", "ceb-bârin" (eş-Şuarâ 26/130) kelimesini "hab-bâzin", "es-sikâye" (Yûsuf 12/70) kelimesini "es-sefine" şeklinde okuması onun tashîflerinin en belirgin örnekleridir. İbn Ebû Şeybe'nin tashîfleri muhtelif eserlerde tartışılmış, güvenilir bir muhaddis olması ile Fil sûresinin başlangıcını (elem tera) "elif, lâm, mîm tera" şeklinde okuyacak kadar bilgisiz olması arasındaki çelişki değişik şekillerde yorumlanmıştır. Bazıları onun Kur'an'ı ezbere bilmediğini, bazıları bu hataların dil sürçmesinden kaynaklandığını, bazıları da İbn Ebû Şeybe'nin şakacı bir kişiliğe sahip olması sebebiyle bu okuyuşların birer şaka ürünü sayılması gerektiğini ileri sürmüştür. Tashîfleri sebebiyle kendisine yapılan itirazları, "Ben ve kardeşim Ebû Bekir, Âsım kıraatine göre okumayız" veya, "Hamza kıraati bid'attır" gibi ifadelerle geçiştirmeye çalışması onun şakacılığına örnek gösterilmiştir. Zehebî de İbn Ebû Şeybe'nin bu tashîfleri üzerinde durmuş ve onun Allah'tan af dilemiş olmasını temenni etmiştir. İbn Ebû Şeybe 3 Muharrem 239'da (14 Haziran 853) vefat etmiştir. Kelâbâzi'nin ölüm tarihini 21 Muharrem 232 (17 Eylül 846) olarak vermesi bir zühûl eseri olmalıdır.

Kaynaklarda İbn Ebû Şeybe'nin *el-Müsened fi'l-hadis*, *es-Sünen fi'l-fukh*, *Târîh*, *Tefsîrü'l-'Qur'an* ve bazan muhtemelen yanlış olarak *Kitâbü'l-'Ayn* diye yazılan *Kitâbü'l-Fiten* adlı eserleri kaleme aldığı belirtilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Ahmed b. Hanbel, *el-'İlel* (Koçyiğit), I, 225-226; II, 239; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, VI, 250; a.mlf., *et-Târîhu's-şagîr*, II, 369-371; İclî, *eş-Şikâat*, s. 329; Ukayfî, *ed-Du'afâ*, III, 222-224; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VI, 166-167; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, s. 320; Kelâbâzi, *Ricâlü Şahîhi'l-Buhârî*, II, 522-523; İbn Mencûye, *Ricâlü Şahîhi Müslim*, II, 48-49; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, XI, 283-288; İbnü'l-Esir, *el-Lübâb*, II, 315; İbn Abdülhâdî, *'Ulema'ü'l-hadis*, II, 99-100; Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, III, 35-39; a.mlf., *A'lâmü'n-nübelâ*, XI, 151-154; a.mlf., *Tezkiretü'l-huffâz*, II, 444; İbn Nâsirüddîn, *Tavzîhu'l-müştebih* (nşr. M. Naîm el-Araksûsî), Beyrut 1414/1993, III, 385; İbn Hacer, *Hedyû's-sâri* (Hatîb), s. 423; a.mlf., *Tehzîbü't-Tehzîb*, VII, 149-151; Dâvûdî, *Tabakâtü'l-müfessirin*, I, 379; Nüveyhiz, *Mu'cemü'l-müfessirin*, I, 344; Ketânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe* (Özbek), s. 96, 109; Ch. Pellat, "İbn Abî Şayba", *El'* (İng.), III, 692.

SELMAN BAŞARAN